

ENTELEKTÜEL İMGESİ ÜZERİNE

*Kenan ÇAĞAN**

ÖZET

Entelektüel dinamik ve devingen imgesini sosyal bilimler alanına ait olmasına borçludur. Dolayısıyla entelektüeli eksiksiz ve bütünlüklü bir biçimde ele almak güçtür. Buna karşın onun tarihsel ve etimolojik anlamları içerisinde tamamen rasyonel ve seküler bir dünyaya ait olduğunu vurgulamak ne kadar yerinde ise onun değişen yapısı itibariyle yeni anlamlar edindiği de o kadar kesindir. Özellikle Türkiye yerinde düşünüldüğünde entelektüelin muadili olan münevver ve aydın gibi kavramların entelektüelle zaman içerisinde örtüşür olmasının sebeplerini anlamak kavramı bütünlüklü bir biçimde anlama kolaylığını verecektir.

Anahtar Kelimeler: Entelektüel, Sahte Entelektüel, Karşı Bellek

ABSTRACT

Intellectual which has the dynamic and the mobile images, is obliged or grateful the fact that it is belonged to the branches of social sciences. Thus, it is difficult to scrutinize intellectual, perfectly and interitly. On the other hand, it which has historical and ethymological meanings, is emphasized that belonged to rational and secular worid, completely. This is correct thought. And also the concept of intellectual has obtained new meanings because of its changing structure. This is also on appiopriate point. Especially, in terms of Turkey locality, the concepts of enlightened and intelligents which are equal to the concepts of intellectual, are harmonious with the concept of intellectual in the course of time. İf the reasons of that harmony among these consepts are understood, then, the concept can be understood integrity, easily.

Key Words: İntellectual, Counterfeit İntellectual or False İntellectual Opposite Memory (Against Memory)

Öznelliklerimizin bilimsel duruş ya da karşı duruşlarımızı önlenemez bir şekilde biçimlendirmeyi sürdürüyor olması ve bununla birlikte öznelğin temeldeki aslı aykırılığına rağmen artık bilimsel bir tutuma indirilmesi ya

* Yard. Doç. Dr., AKÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

da indirgenmeye çalışılması ve bu durumun bilimsel metodik bir kabüle dönüşmüş ya da dönüştürülüyor olması, tamamen işin doğasının beraberinde getirdiği zorunlulukları ifade etmektedir. Sosyal bilimlerin metodik yönelimlerinin subjektiviteyi kabüle zorlanmış olması, bilimsel tutumun küllî bir inkârından ziyade yeni açılımların getirdiği imkanlarla yüzleşmek anlamında yorumlanmalıdır. Aksi taktirde sosyal bilimlerin alanındaki problemlerin ele alınma sürecinde birbirlerine tamamen zıt bir çok yaklaşımın (paradigmanın, yöntemin, kuramın, tanımın vs.) anlaşılır kılınması çok güç olacaktır.

Benzer birçok kavram gibi işlevselliği, toplumsal konum ya da kimliği itibariyle önemli bir yer edinen entelektüel de bir tek tanım ya da yaklaşım içine sığdırılmayacak kadar tartışmalı, değer yönelimli bir kavramdır. Entelektüelin üretilme süreci zaman ve mekan bağlamında ele alındığında evrenselleştirilemez ve nesnelleştirilemez bir zemine oturduğu ve bu nedenle de konuya ilişkin tartışmaların süregelenleştiği, karmaşıklaştığı görülecektir. Farklı toplumsal tecrübelerin birbirinden farklı sonuçları olduğu kuşku götürmez. Farklı toplumsal üretim süreçlerinde oluşan olguların benzerliklerine rağmen birbirlerine bir denklik temeline indirgenemeyeceği açıktır. Bu bağlamda düşünüldüğünde entelektüelin toplumsal arkaplanı, zihniyeti ve işlevi itibariyle aynı toplumsal görüngüyü göstermeyen toplumlara teşmil edilmesi olası gözükmemektedir.

Entelektüelin üretildiği ve ait olduğu batılı toplumlar ile aynı toplumsal süreçlere tabi olmayan Türk toplumu, entelektüelle benzer tarihsel kişiliğini nasıl adlandırmakta ve onu ne kadar ve niçin entelektüelle örtüştürmekte ya da farklılaştırmaktadır? Burası tamamen tartışmalı bir alan olarak, bilgilerin, kavramların ve analizlerin birbirine girdiği epistemik bir arenayı andırmaktadır. Analitik bir çözümlemeyi gerektirmesi itibariyle konunun tekrar tekrar ele alınmasında bir sakınca görülmemelidir. Çünkü Edward Said'in dediği gibi entelektüelin "imgesi, fiili müdahalesi ve performansı yeterince değerlendirilememiştir; oysa tüm bunlar her gerçek entelektüelin yaşam suyunu oluşturur"¹. Bu sebeptendir ki, konu karşılaştırmalı bir yöntem ve tarihsel bir perspektif içerisinde yeniden ele alınmak zorunluluğu ile karşı karşıyadır.

Entelektüeli yerel düzlemde konuşmak bir yığın karmaşanın içine dalmak anlamına geliyor. Bu sebeptendir ki, entelektüeli tarihsel seyri içerisinde, üretilme biçimini de göz önünde bulundurarak irdelemek ve daha önemlisi aydın, münevver gibi kelimelerin karşıladığı anlam dünyalarına nispetle nasıl bir yer edindiğini açıklığa kavuşturmak gerekiyor. Entelektüelin kavram olarak nispi de olsa evrensel ve nesnel bir biçimlenmenin içinde olmasının hangi anlamlara karşılık geldiğini

¹ Edward Said, *Entelektüel*, çev. T. Birkan, Ayrıntı Yay. İst. 1995, s. 28

açıklamak bir başka zorunluluk olarak duruyor. Bu ifade ettiklerimiz *entelektüeli üreten yerel şartlar*'ın² daha iyi anlaşılması gereğine zıt bir durum olarak anlaşılmalıdır. İki yerel arasındaki ayrımın bağlamlarından koparılmamaları gerekir.

Bu bağlamda ilk önce yapılması gereken, entelektüeli geniş ve karmaşık bir zemine dağılmış yapısına rağmen tanımlamaya çalışmaktır. Bilinmesi gereken ilk husus, hem kavram olarak hem de karşılık geldiği tarihsel kişilik olarak entelektüelin '*Batı*'lı olduğudur. Etimolojik olarak Latince '*intellectus*'tan türemiş; '*Intellectual*'in kökü '*intellect*'tir. *Intellect*, yani beyin, zihin, akıl, kudret, idrak ve uyanıklık anlamına gelir. Sözcük çoğu kez, "*manuel*" (elle çalışan, elle ilgili) karşıtı olarak zekanın, aklın kullanımının baskın olduğu kişiler için söz konusu edilir³. Dolayısıyla entelektüel düşünce ve fikir konusunda çalışan bir fert veya sınıf olarak tanımlanabilir. Burada gözden kaçırılmaması gereken şey, batılı entelektüelin aklını kullanmak noktasındaki gayretinin ilkesel bir nitelik kazanmış olmasıdır. Akıl burada saf akıl anlamındadır ve diğer bütün olası bilgi üretim biçimlerine (kaynaklarına) karşı ya da baskın tek referans olarak vardır⁴.

Yeri gelmişken ifade edilmelidir ki; entelektüel, kendisinden daha geniş bir anlama sahip aydın (münevver) kategorisiyle⁵ eşanlamı değildir. Bunun bir sebebi *aydın*, bir ferdin bir düşüncesine verilen bir sıfatken, *entelektüel* bir ferdin çalışmasına verilen bir sıfatı oluşturmasıdır. Diğer bir sebebi ise aydının eşanlamlısı olarak kullanılan münevverin '*nur*'dan geliyor olmasıdır. Nur, akıl olmadığı gibi, maddi anlamda ışık da değildir. Nur, akıl kategorisi düzleminde ele alınamazlığı itibariyle metafizik çağrışımlar ihtiva etmekte, dolayısıyla kaynaklar açısından akla indirgenemez bir hüviyet kazanmaktadır. Entelektüelin akıl konusundaki ısrarı, onu sekülerleştirdiğini (nihayetinde entelektüel hristiyanlığın yol açtığı sekülerleşmenin ürünüdür⁶), münevver nur ile tamamen teolojik-mistik bir düzleme kaymaktadır. Kavramlar arasındaki en keskin ayrılıkların bu temel noktalarda şekilleniyor olması bile, literatürde çoğu zaman kavramların (entelektüelin ve aydınının) eşanlamlı kullanılmasının önünü alamamaktadır. Bu durum bilgi üretimindeki tembelliğin yanı sıra kavramların dinamik (yaşayan) niteliklerinin zaman içerisinde kazandıkları yeni anlamlardan da kaynaklanmaktadır. Son durum masum ve bir o kadar da olağan görülebilir; ama anlam üretimlerini yanlış bir tesadüfe bırakmak içinden çıkılmaz

² Bryan S.Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, çev. İ. Kapaklıkaya, Anka Yay. İst. 2002, s. 229

³ Louis Bodin, *Aydınlar*, çev. Mehmet Dünder, Ayko Yay. Ank. 1984, s.9

⁴ Turhan Ilgaz, "Heidegger Entelektüel miydi?", *Cogito*, Y.K.Y. Sayı: 31, İst. 2002, s.108

⁵ Ferhat Kentel, "90'lar Türkiyesinde Kamusal Yüzleriyle Aydınlar", *Cogito*, Y.K.Y. S.31 İst. 2002, s.277

⁶ Ilgaz, a.g.e., s. 116

karmaşanın daveti anlamına da gelebilir. Son söylediklerimizin dilin yaşayan (canlı) kimliğine ve doğal süreğenliğine karşıt olarak anlamlandırılmaması da önemlidir, bütün çelişik görüntüsüne rağmen.

Ortaçağ skolastik düşüncesinin kıskacından sonra entelektüel, aydınlanma çağı ile birlikte ortaya çıkmıştır. Entelektüel'in temel belirleyicisi olan akıl, mantık ve zeka kuşkusuz aydınlanma felsefesinin olmazsa olmaz öğelerini oluşturuyordu⁷. Aydınlanma ideolojisi, inanmak değil bilmek ve anlamak ister; araştırmadığı, sorup sorgulamadığı, eleştiri süzgecinden geçirmedeği hiçbir şeyi körü körüne doğru olarak kabul etmez⁸. Her ne kadar entelektüelin varoluşunu hazırlayan kültürel altyapıyı aydınlanmaya vardırıyorsak da, Z.Bauman kolektif bir ad olarak entelektüeller sözcüğünün kökenini görece yakın bir tarihe dayandırır. O'na göre, entelektüeller sözcüğünün kökeni "kimi zaman Clemenceau'ya, kimi zaman da Dreyfus davasına kamusal karşı çıkışın altına imza atanlara mal edilir; ancak her halükarda, sözcüğe on dokuzuncu yüzyılın sonlarından önce rastlanmamaktadır"⁹. Bauman, Dreyfus olayına kadar mesleklerini icra ederken zihinlerini işin içine kattıkları için entelektüel kabul edilen çok farklı meslek gruplarından insanların, Dreyfus olayından sonra entelektüel olmanın ölçütünün değişmesi ya da artı değerlerin eklenmesi nedeni ile artık sadece zihinlerini kullanmaları itibariyle entelektüel kabul edilmeyeceklerini vurguluyor. Dreyfus olayı entelektüeller arasında bir grup ruhu, dayanışması yaratmanın ötesinde, entelektüel müdahalenin meşruiyetini sağladığı için önemlidir.¹⁰

Bu tarihten sonra entelektüel bir bilen olmanın yanı sıra elinde bulundurduğu bilgi ile bir eyleyen de olmaya başlamıştır. Eyleyen (müdahil) olmak entelektüel olmanın böylelikle temel vasfı olmuştur. Bununla birlikte eylemek taraf ya da karşı taraf olmanın anlamdaşdır. Dahası taraf olunanı ya da karşı taraf olunanı işaret etmek, eleştirmek, dillendirmek demektir. Bauman'ın ifadesi ile modern entelektüellerin öncüleri kamuoyunun önderliğini üstlenmemişlerdi.¹¹ Kamoyu önderliği meselesi entelektüelin temel belirleyicilerinden biri olarak alınsın ya da alınmasın, bu konuda geliştirilen karşıt eleştirel tutumların haklılığı bir yana altı çizilmesi gereken önemli nokta, entelektüelin kendi imgesini dönüştürmedeki gayretidir. Entelektüel imgesindeki temel dönüşüm, bilgi temelli 'iş' yapmaktan ziyade (amalelik değil), bütün diğerleri üzerine hükmetme bilinci ve çabası ve sistemlerini, fikri, itikadî ve ruhî temeller üzerinde şekillendirme

⁷ Eyüp Özveren, "Taşlar Yerinden Oynarken: Alacakaranlığın Aydınlığı", cogito, Y.K.Y. sayı.31, İst. 2002, s.172

⁸ Nejat Bozkurt, *Eleştiri ve Aydınlanma*, Say Yay. İst. 1994, s. 21

⁹ Zygmunt Bauman, *Yasakoyucular ve Yorumcular*, çev. Kemal Atakay, Metis Yay. İst. 1996, s.30

¹⁰ Oguz Demiralp, "Entelektüeller ve Aydınlar", Cogito, Y.K.Y. Sayı: 31 İst. 2002, s. 126

¹¹ Bauman, a.g.e., s.45

noktasındaki gayrette kendini gösterir. Bu bâbda olmak kaydı ile Edward Said'in dediklerini hatırlamak yerinde olur: “her hâlükârda entelektüelin sesini duyurması ve pratikte tartışmalara, hatta mümkünse ihtilaflara yol açması gerekir. Ama yegane seçenekler topyekün atalet ya da topyekün isyan değildir”.¹²

Kavramın ilk anlamıyla düşünüldüğünde entelektüelin içine sanat, yazın ve bilim adamlarından tutun da serbest meslek erbabları (örn. Doktorlar), ücretli emekçi aydınlar (örn. Mühendisler), genç aydın emekçiler (örn. Üniversite öğrencileri) de dahil edilmekte olduğunu biliyoruz.¹³ Lakin bugün, hiçbir doktorun ya da mühendisin ya da diğerlerinin sadece akıllarıyla iş görmelerinden ötürü entelektüel kabul edilmedikleri mâlûmdur. Entelektüel olmanın ayırıcı başkaca nitelikleri oluşmuş durumdadır. Bu nedenle entelektüeli artık sadece bir çalışmanın sıfatı olarak kabul etmek imkanı ortadan kalkmıştır.

O halde entelektüelin kim olduğu sorusunun peşine takılmak gereği kaçınılmaz olmaktadır. Ve verilebilecek ilk cevabın da çelişkili ve karşıt anlamlarla dolu bir tanıma karşılık gelmesinin, doğru olmasa bile yanlış olmadığını ve bunun doğal olduğunun kabul edilmesi gerekir. Entelektüel Louis Bodin'in ifadesi ile belki öncelikli olarak kendi konum ve rolüne uygun bir bilinç hâli olarak düşünülüp tanımlanmalıdır.¹⁴ “Her yerde ve her zaman ‘entelektüeller’ bir hizmet için bir araya gelmenin ve kendi kendini görevlendirmenin birleşik etkisiyle oluşurlar. Entelektüel olmanın anlamı, kişinin kendi mesleği ya da sanat türü ile ilgili kısmi uğraşının üzerine çıkması ve içinde yaşadığı zamanın -hakikat, yargı ve beğeni gibi- küresel konularıyla ilgilenmesi demektir. ‘Entelektüeller’ ile ‘entelektüel olamayanlar’ı ayıran çizgi, hep belirli bir faaliyet tarzına katılma yönünde verilen kararlarla çizilir”.¹⁵

Buna ilave olarak entelektüelin kimlik belirleyici unsurları arasına onun eleştirel bir üst göz olmasını katmak bir zorunluluktur. Bu üst göz, karşı oluşun bakışı değildir, aksine ait olunan yere karşıdan -ya da öncelikli olarak- ait olunan yere karşıdan bakma halidir. Yani her zaman dinamik, uykuya mahal vermeyen bir tür ‘karşı bellektir’.¹⁶ Alışılmışın dışında düşünebilme yeteneği kendini ayrıcalıklı kılmasına yeter. Biteviye bir sorgulamanın dinamizmidir entelektüeli belirleyen. Ve bu sorgulama olaylar karşısında oluşan soruları, sorunsallaştıran ya da karmaşıklaştıran, böylece

¹² Said, a.g.e., s.71

¹³ Bodin, a.g.e., s.12-13

¹⁴ Bodin, a.g.e., s. 17

¹⁵ Bauman, a.g.e., s. 8

¹⁶ Erward Said, “Yazar ve Entelektüellerin Kamusal Rolü”, Y.K.Y. Cogito, Sayı: 31 İst. 2002, s.56

diğer olaylarla bağıntılarını keşfederek indirgemeciliği önleme halidir.¹⁷ Entelektüelin gerçek bir muhalif (muvafık değil)¹⁸ olma zorunluluğu onun etik kuralların ideal bir sembolü olduğu anlamına gelmez. Muhalifliği potansiyeli olarak değerlendirilmeliyken, gerçekleştirdikleri insaniliğinin doğal sonucu olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla entelektüelin uçlara salınması onun entelektüelliğini ortadan kaldırmaz, aksine sadece onun insaniliğini ortaya koyar.

Entelektüel üretiminde bulunduğu ile (bilgi, eleştiri, eylem vs.) toplumsal bir etki alanı oluşturur. Bu hâl onu toplumsal herhangi bir kimliğe indirgeyemez ya da onu topluma katmaya (topluma katılmaz anlamında değil elbette) yetmez. Çünkü entelektüele özgü en belirleyici unsurlarından birisi onun yalnızlığıdır. Yalnızlığı çoğu zaman tercihinden çok itilmişliğini resmeder. Toplum üzerindeki etkisini çok anlamlı bir durumda gerçekleştirirken, bu etkiyi oluşturma gücünü elinde bulundurduğu ya da üretiminde bulunduğu bilginin uçlarını birleştirebilme gücüne borçludur. Bildiklerinin, “bildiği bütün denetleme kurallarına uygun olması gerekir”.¹⁹ Bilgiye hükmetme yeteneği veya yeterliliği oranında kendi yetkinliğini tescil etme gücünü elinde bulundurur. Bilgi ile ilişkisi onu bir uzman kılmaz, lakin bir profesyonel olma potansiyelini her zaman yedeğinde bulunduran amatör bir ruhtur.

Onları tanımının en temel belirleyicilerinden olmak kaydıyla onların ilişki düzeneklerine bakmak lazım gelir. Bu sebeptir ki onun maddi dünya ile ilişkilerini irdelemek önemlidir. 17,18, ve 19. asır entelektüellerinin Avrupadaki çıkışlarından onların maddeperest ve dünyaperest olduklarını, maddi ve ekonomik bakımdan bu dünyaya yönelişleri olduğunu söylemek ne kadar doğru ise, onların artık oluşmuş olan imgeleri içerisinde dünyayı ve maddiliği bir kenara bırakmak konusunda yeterince cesur olabildiklerini (ya da olmak zorunda olduklarını) söylemek de o kadar doğrudur. Entelektüelin bu cesareti onun çok temel ihtiyaçlarından biri olan özgürlüğü için olumlu bir zemin temin edebilir. Entelektüel özgür olmalıdır muhakkak, lakin gerçekte olan her zaman özgürlüğün ifası değildir. Bilerek ya da bilmeyerek entelektüel kendi özgürlüğünün önünü tıkayabilir (tıkanabilir). Dışarıdan özgürlüğünün elinden alınması gerçekte bir yanılgıdır. Ama kendi istenci ile özgürlüğünü ortadan kaldırması kimlerince entelektüel kimliğinin iptal edilmesi anlamında yorumlansa bile, orada konuşulması gereken tamamen etik bir durumdur. Entelektüel –e bilmek halinden çıkmadıkça entelektüel olma potansiyelini saklı tutar.

¹⁷ John Rajchman, “Gerçekleri Ortaya Çıkaracak Kurgulara İhtiyacımız Var”, Cogito, Y.K.Y, Sayı: 31 İst. 2002, s. 192

¹⁸ Ahmet Arslan, “Aydınlar, Entelektüeller ve Müminler”, Y.K.Y. Cogito, Sayı: 31 İst. 2002, s.208

¹⁹ Hüseyin Batuhan, “Entelektüel Kavramı Üzerine”, Y.K.Y. Cogito, Sayı: 31 İst. 2002, s. 96

Kimilerince ‘*sahte*’, ‘*güdümlü*’ gibi sıfatlarla tanımlanmaya çalışılan durum, entelektüelin real politik tutumlarının arzu edilir bir zeminde cereyan etmiyor oluşunu imler. Eğer bu sıfatlarla anlatılmak istenen düşünemeyen, sorgulayamayan, eleştiremeyen, tavır edinemeyen, karşıdan bakamayan vs. özelliklerden yoksunluğu gösteriyorsa katılmamak olası değil. Ama eğer bu özelliklere sahip olup bunları gerçekleştirmemek ya da istenilen yönde gerçekleştirmemek gibi bilinçli bir istenci gösteriyorsa burada söylenmesi gereken konunun etik olduğudur.

Entelektüel sadece bugünün fotoğrafını çekmek ve onun hangi anlamlara geldiğini yorumlamakla kendini sınırlandıramaz. Tarihsel bir gezinti içinde gizil ve karşıt anlamları arayıp bulma ve onları düz anlamlarından soyutlayarak ortaya koymasıyla *karşı belleğini* diri tutmayı başarabilir. O buna yükümlü olmasına karşın onun içinde olup biteni kimse bilemez. Entelektüel tarihsel gezintinin eleştirel mihmandarı olmak yanı sıra ürettiği, katkıda bulunduğu kültürel formları taşıyan, aktaran bir işlevselliğe de sahip olan kişidir. Entelektüelin bu işlevini vurgulayanlardan biri olarak Sartre, onu parçalanmış toplumların bir ürünü olarak görüyor ve onun parçalanmış toplumları içselleştirmiş olmasından dolayı onlara tanıklık ettiğini belirtiyor ve ekliyor; entelektüel, “kendinde ve toplumda, pratik doğruluğun araştırılmasıyla (içerdiği tüm normlarla birlikte) egemen ideoloji arasındaki (geleneksel değerler dizgesiyle birlikte) karşıtlığın bilincine varmış olan kişi”²⁰ olarak tanımlıyor.

Geldiğimiz bu noktada başta Sartre olmak üzere çeşitli entelektüellerin konuya ilişkin görüşlerini irdelemekte fayda görüyoruz. Yukarıda konuya ilişkin tanımını verdiğimiz Sartre entelektüelin içinden çıktığını söylediği *pratik bilgi uzmanlarının* (ya da *teknisyenlerinin*) ortaya çıkışlarını burjuvanın gelişimine, daha doğrusu ihtiyaçlarına bağlıyor. Sartre’in pratik bilgi uzmanları ile Bodin’in *serbest meslek erbabları* ya da *Gramsci’nin geleneksel entelektüellerinin*²¹ aynı şeye tekabül ettiği gözden kaçırılmamalıdır. Üçünün de onları tek başlarına entelektüel olarak kabul etmedikleri açık olan bir durumdur. Sartre, pratik bilgi uzmanlarının egemen sınıf tarafından hem araştırma uzmanları hem de hegomanya köleleri yani geleneğin bekçileri olarak görülmekte olduğunu belirtiyor. Yani egemen sınıf onları üst yapının memurları olarak görmektedir. Dolayısıyla pratik bilgi uzmanları sonuçta iktidarın payandası veya en iyimser ifade ile yardımcısıdır. Sartre’a göre, pratik bilgi uzmanları muhalif değildirler, en azından iktidar onların muhalifliğini yok eder. Hegomanyanın bir öznesi ya da aracı olmaya karşı çıkarsa işte o zaman pratik bilgi uzmanı bir canavar, yani bir aydın olur. Dolayısıyla her pratik bilgi uzmanı potansiyel olarak entelektüeldir. Gerçek entelektüelin düşmanı ‘hayır’ diyemeyen sahte

²⁰ Jean Paul Sartre, *Aydınların Savunusu*, çev. S. R. Kırkoğlu, Alan Yay. İst. 1985, s. 38-39

²¹ Said, a.g.e., s. 22

entelektüeldir. Gerçek entelektüel zorunlu olarak devrimcidir. Entelektüel orta sınıfın bir üyesidir. Entelektüelin kullanmak zorunda olduğu iki aracı vardır: 1- sürekli bir özeleştirici ve 2- eylem (praxis). Entelektüel eylemleri ile vardır Sartre için. Kısacası Sartre'a göre, entelektüelin görevi "çelişkilerini herkes için yaşamak ve bu çelişkiyi herkes için köktencilikle (yani doğruluk tekniklerinin yanılmalara ve yalanlara uygulanmasıyla) aşmaktır".²²

E. Said için ise entelektüel bir yabancı statükoyu rahatsız eden bir amatördür. Said'in statükosuyla Sartre'ın hegemonyası örtüşür. Dolayısıyla her ikisi de entelektüelin muhalif kimliklerini, kısırtıcı ve rahatsız edici yanlarını ön plana çıkartırlar. Said entelektüelin toplumda sadece bir profesyonel, salt kendi işine bakan bir sınıfın yetenekli bir üyesi olmaya indirgenemeyecek özgül bir kamusal role sahip bir birey olduğunda ısrar edecek ve bu ısrarıyla Sartre ile örtüşecektir. Said için de entelektüel, kamusal bir işlevi yüklenen ortodoksi ve dogmaya karşı çıkan kimsedir. Yani kamusal hüviyeti entelektüelin bir anlamda tanımıdır. Said'e göre özel kalınarak entelektüel olunamaz. Entelektüel, aykırı hatta keyif kaçırıcıdır. Entelektüelin amacı insanın özgürlüğünü ve bilgisini artırmaktır. Zayıfların ve temsil edilemeyenlerin safına ait olduğunu düşündüğü entelektüelin, yaratıcılığına ve iradesine meydan okuyan dört baskı (uzmanlaşma, bilirkişilik ve diplomalı bilirkişilik kültü, iktidar adına çalışma ve uyumculuk) vardır. Oldukça yaygın olmalarına rağmen Said, her birine amatörlizm adını verdiği tutumla karşı çıkılabileceğini söyler. Amatörlizm ise, kâr ya da ödül beklentisi içinde olmadan, tabloyu daha geniş çizmeye, belli çizgiler ve engeller arasında bağlantılar kurmaya duyulan aşk ve dinmek bilmez merakla; bir uzmanlık alanına kapatılmayı reddederek, belli bir meslekten olmanın insana getirdiği her türlü kısıtlamaya rağmen düşüncelere ve değerlere özen göstererek hareket etme isteğidir.²³

Buraya kadar andığımız isimlerin hepsi entelektüelin evrensel hakikatler adına kitlelere öncülük ettiğini ve bu nedenle kamusal bir işlevi ifa ettiğini söylerken, Michel Foucault'u evrensel entelektüelin yerini özgül entelektüelin, yani belli bir disiplinin içinde çalışan ama uzmanlığını her biçimde kullanabilen entelektüelin aldığını söylemekte, dolayısıyla da evrensel hakikatler adına kitlelere öncülük eden entelektüel rolünü tümüyle reddetmemekle birlikte olayın düzlemini değiştirmektedir. Hatta denilebilir ki kendinden öncekilerinin tamamen atıl bıraktığı pratik bilgi uzmanlarını bir işlevsellikle karşı karşıya bırakmaktadır. Kitlelerin kendileri için neyin iyi ya da doğru olduğunu herkesten iyi bildiklerini düşünen Foucault, teorisinin pratik için bir yol gösterici değil, olsa olsa yeri geldiğinde işe yarayabilecek

²² Sartre, a.g.e., s. 25-27-52-54-55-56-66-67-68-77

²³ Said, a.g.e., s.10-27-28-35-76-81

bir alet kutusu olduğunu düşünüyor.²⁴ Entelektüel kimlik belki de bu alet kutusunu kullanabilme yetkinliğini göstermekte gizlidir.

Foucault için evrensel entelektüel herkesin bilinci/vicdanı gibi bir şeydir. Entelektüel ahlaki, teorik ve siyasi seçimi yoluyla evrenselliğin bilinçli ve gelişkin biçiminin taşıyıcısı olmaya özenir. Foucault entelektüeli, evrensel ve spesifik olarak ikiye ayırıyor. Evrensel entelektüelle spesifik entelektüel karşıt tiplerdir. Spesifik entelektüel, devletin ve sermayenin hizmetinde iken evrensel entelektüel bir muhaliftir. Foucault evrensel entelektüele duyulan nostaljiye rağmen spesifik entelektüelden vazgeçilmemesi gerektiğini belirtiyor. Spesifik entelektüel, devletin ya da sermayenin çıkarlarına hizmet ettiği ya da bilimci bir ideolojinin propagandasını yaptığı gerekçesiyle yerel bir bilgiyle spesifik ilişkisinde diskalifiye etmek tehlikeli olacaktır. Özgün entelektüel spesifik bir konum işgal eden kişidir; ama bizimki gibi bir toplumda diyor Foucault (kendi toplumunu kastederek), bu spesifik bir hakikat aygıtının genel işleyişiyle bağıntılıdır. Foucault için entelektüelin kavgasından bahsedilecek ise bu kavga hakikat namına yürütülen kavgadan ziyade hakikatın statüsü ile oynadığı siyasi ve ekonomik rolle ilgili olan bir kavga. “Entelektüeller de iktidar sisteminin parçasıdır, onların bilincin ve söylemin failleri oldukları düşüncesi de bu sistemin bir parçasıdır. Entelektüelin rolü, herkes hakkındaki ifade bulamamış hakikati söylemek için biraz öne veya biraz yana çıkmak değildir; entelektüelin rolü, daha çok iktidar biçimlerine karşı, bu biçimlerin hem nesnesi hem aracı olduğu yerde mücadele etmektir; bilginin, hakikatin, bilincin, söylemin oluşturduğu düzende.”²⁵ Foucault’deki temel vurgu, iktidarla mücadelede entelektüelin tavrı, mücadele içinde olan herkesle birlikte olmak; onların yanında yer almak anlamındadır. Yoksa insanları aydınlatmak için geri çekilmek değildir.

Buraya kadar aktardıklarımızdan çok genel anlamda entelektüelin tanımlanmış biçimlerinin nasıl ve neye göre değiştiğini görmeye çalıştık. Bu betimleyici çaba içerisinde entelektüelin işlevine ilişkin bir çok açıklamanın tanımıyla koşut olarak sergilendiğini gördük. Yine de entelektüelin yüklendiği işlevsel boyutun ne olduğunu bir kez daha hatırlamanın onun yerini anlamakta bize yardımcı olacaktır. Entelektüelin işlevini söz konusu ettiğimizde iktidar (ki entelektüelle iktidar ilişkisi bağımsız bir makalenin konusunu oluşturur) ilişkilerini barındıran siyasal bir zemine kaymış oluyoruz. Entelektüel eylem ve iktidara yakın olan ve iktidar ile ilişkisinin biçimini ve niteliğini belirleyen kişidir. Konuya ilişkin bütün tartışmaların siyasal tutumlarla, tavır alışlarla ilintili olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu nedendir ki, N. Chomsky’nin entelektüelin ideoloji yaratmada ve tahlil

²⁴ Ferda Keskin, “Michel Foucault”, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Michel Foucault, çev. Işık Ergüden – Osman Akınhay, Ayrıntı Yay. İst. 2000, s. 12

²⁵ Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, çev. Işık Ergüden – Osman Akınhay, Ayrıntı Yay. İst. 2000, s. 32-33-46-47-50-51-52

etmedeki rol ve sorumluluğunun altını çizmesini anlamamız kolay bir durumdur.²⁶

Entelektüelin görevi ya da temel sorumluluğunu hakikati her tür şartta ve ne pahasına olursa olsun dillendirmesi, olarak ifadelendirebiliriz. Üzeri örtülmüş, bağlamından koparılmış ve öteki kılınmış alternatif öyküleri sunmak entelektüelin görevlerindedir. Bununla birlikte her zorbalığa baş kaldırmak, sorgulamak, güç odaklarının manipüle ediciliği ile mücadele etme ve onu anlaşılır kılmak için afişe etmek bir diğer işlevidir. Bunun yanı sıra insan düşüncesi ve insanlar arası iletişim kısılacı altına alan klişeleri ve indirgeyici kategorileri kırmaktır.²⁷ Entelektüel eleştirel olma vasfı ile eleştirdiği her ne ise ona yeniden varolma şansı tanımak açısından kültürel bir dinamik olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç itibarıyla entelektüel, her tür iyiliğin kendisinde cem edildiği bir kişiliktir yanlıgısını kırmak için, bilinmesi gereken şudur: *Karşı bellek* olarak yeterince bilinçli ve sorgulayıcı tavrı ile elbette karşı eylem onun vazgeçilmezi olmalıdır. Ama unutulmaması lazım gelen şey, duruşları anlamlandırma süreçlerinin sübjektif olduğudur. Dolayısıyla kendi yerini belirleme süreci içerisindeki entelektüelin meşruiyet temin etme yeteneği (aksi de mümkündür) onun eylemlerinin muhtevasının keyfiyetini ortadan kaldırmaz. Bu durum ise tartışmanın uzayıp gitmesini temin eden temel bir saiktir. Entelektüeli *-e bilme* potansiyelini elinde bulundurma bilinci olarak tanımlanmak ve elbette burada bırakmayıp eylemek olarak algılamak nesnel bir konsensüste buluşmak (ya da başlamak) anlamında yorumlanabilir ya da bir imkan olarak değerlendirilebilir.

²⁶ Chomsky Noam, *Modern Çağda Entelektüellerin Rolü*, çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yay. İst. 1994, s. 74

²⁷ Said, a.g.e., s. 11